

Joxe Mari Muñoa

KATEBEGI BAT KATEAN

“

INOIZ EZ DUZU EHUNEKO EHUN LORTUKO ZUK NAHIKO ZENUKEEN HORI

”

Eusko Ikaskuntzako buru izan zen, Eusko Jaurlaritzako Lehendakariaren Kanpo Harremanetarako ordezkari, ingeniari, gerrako haurra ez izanagatik ere erbestean hazi eta bizia, Paris-Madril-Donostia bidea egin. Hizketan hasi eta Donostian lehen ikastola hura sortu zuen Migel Muñoaren biloba dela esan digu. Ehun urte egin dugu atzera, oraingo egunera heldu garen arte.

MIEL A. ELUSTONDO

ZALDI ERO

Gerrako haurra zara zu ere?

Ez, ni 1942an jaio nintzen. Amatxo, Magdalena Ganuza, 1936ko irailean erbestean zen, Mola jeneralaren tropek Behobiako muga itxi aurretik; Saran babestu zen amatxo, osaba baten etxean. Aitatxo, berriz, Markos Muñoa, bere aitarekin eta osaba Migelekin bizi zen. Migel, Donostiako lehen ikastola hura egin zuena duzu. Juan Muñoak Los Angeles ikastetxea egin zuen Donostian, eta Bidanian, berriz, portzelana fabrika, bidanitarrek baitziren muñoatarrak. Gero, Puente izeneko batek, Falangeko arduradunak, bereganatu zuen hura dena. Historia luzea da... Denbora daukazu?

Sinistun gogorrek, horratik!

Oso elizkoiak, kristauak... aita santua baino kristauagoak! Bi seme izan zituzten, gure aitona Juan, eta osaba Migel, ikastolen sortzailea. Euskaldunak ez ezik, euskararen aldeko sutsuak hala Juan nola Migel, Eusko Ikaskuntzaren fundatzaileetakoak izan ziren biak, eta, bestalde, ideologiaz kontserbadoreak izanagatik ere, aurrerazaleak. Esate baterako, kooperatiba bat sortu zuten Bidanian, baserrietako esnea batzeko eta saldu ahal izateko. Kooperatiba hori, gero, Gurelesa izan zen. Etxe bat osoa utzi zioten Gurelesari Bidanian, errenta sinboliko bat jarrita, urtean zentimo bat

edo halakoren bat. Haiei zor zaie Bidanian portzelana fabrika ireki izana, bertakoei lana emateko asmotan, ez zezaten egin behar izan beraiek egin behar izan zutena: Argentinara alde egin bizimodu hobe bila.

Kontserbadoreak zirela esan duzu.

Egia esan, aitona Juan ez nuen ezagutu. Bederatzi hilabete nituela hil zen. Argazkitan beti ikusi dut lepoko gogorra jantzita, gizon zuzena zela ageri du, ez zuen eguneroko meza huts egingo, ezta brebiarioa ere. Bi anaiak ere kristau gogorrek zirela badakit, eta hango eta hemengo apaiz, elizgizon eta gotzain guz-

Joxe Mari Muñoa Ganuza

PAUE, 1942

Donostiako lehen ikastolaren eragile Migel Muñoaren oinordeetakoa da. Gerrak gurasoak erbesteturik jaio zen frantziar. Donibane Lohizunen eta Parisen hazi eta bizi izan zen, eta ingeniari lanean jardun zuen erbestean, 1983an Euskal Herrira itzuli zen arte. Eusko Jaurilaritzan, Lehendakariaren Kanpo Harremanetarako ordezkari izan zen hemezortzi urtez, eta Eusko Ikaskuntzako buru, berriz, hiru urte eta erdiz. Zoriontsu izan dela dio, eta halaxe dela oraindik.

tiak ezagutzen zituztela ere bai. Oso laguna zuten, berriz, oso-oso laguna ere, Mateo Mujika gotzaina, gure aitona-amonon Bidaniako jauretxean igarotzen baitzituen udako asteak. Horretan, gerra etorri zen.

1936ko Espainiako Gerra Zibila, alegia.

Altxamendua. Horixe da hitza, estatu kolpea, argi eta garbi, faxistek eta naziek sostengatua... Eta altxamendua etorri zenean, aitona-amonak Bidanian, udan, eta uste dut zer egin ez zekitela egon zirela. Batetik, Errepublikak, gorriak eta hau eta hura, eta, bestetik, Kristoren gurutzada... Irailaren 13an Donostia erori eta tropak Bidaniara iritsi ziren, handik Azpeitira joateko. Badakigu ofizialak jauretxean egon zirela lotan. Gogo onez hartu ote zituzten? Ez dakit. Behartuta hartu zituzten? Baliteke. Tropak etorri, joan, eta hurrengo egunean, erreke-teak azaldu ziren Bidanian, eta kartzelara sartu zituzten bi anaiak, Juan eta Migel. Akusazioa? EAJren sinpatizanteak zirela, alderdi hartako kide zirela leporatu zieten – nahiz gezurra izan –, eta, bestalde, euskal hizkuntzaren maitale zirela. Kursaalera eramanean zituzten, kartzelara, isuna jarri zieten: bi anaiei oraingo eguneko 30 milioi euroren balioa, eta gure amari, berriz, bi milioi eurokoa, gutxi gorabehera. Amak, bai, EAJren karneta zeukan: Magdalena – baina Malen –, Ganuza Lardizabal zen; bere aitona, Ignazio Lardizabal Altuna, GBBko lehen presidentea izan zen.

Eta kartzelatik irten eta zer bizimodu egin zuen familiak?

Donibane Lohizunera joan ziren zuzenean. Gure aita Markos eta bere anaia, osaba Jesus, Donibanera joan ziren, eta hantxe ezagutu zuten elkar gure gurasoek. 1937ko urriaren 2an ezkondu ziren, Buglosen (Frantzia), Akize ondoko herri txikian. Monsinore [Clement] Mathieu zen Akizeko gotzain, hazpandarra, oso euskaltzalea, eta errefuxiatuak gogotik babestu zituena, Frantzia osoan ere, harremanak baitzituen herrialdeko kardinal eta gotzainekin. Gure gurasoek diru-ara-

zorik ez zuten, Argentinan nahi beste ondasun zeukaten-eta. Hemengo aberastasunak konfiskatu zizkieten, baina, gero, berreskuratu ahal izan zuten, auzitegien bitartez. Ez garaiz, hala ere: aitona Juanek, adibidez, hil eta bi urtera berreskuratu zituen bere jabetzak.

Berreskuratu zueneko, hila zen?

Bai, bada. Juan Muñoa Pagadizabal 1943an hil zen. Haren anaia Migel, berriz, 1953an... Gure gurasoei dagokienez, ezkondu eta Donibanen jarri ziren bizitzen, eta hantxe jaio ziren nire anai-arrebak, bata 1938an eta 1939an beste. Eta, orduan, Bigarren Mundu Gerra, eta Donibane [Lohizune] zona okupatua! Errefuxiatu euskaldunentzat hura ez zen toki segurua eta, hortaz, zona librerak jo zuen gure familiak, Pauera, eta hantxe jaio nintzen ni 1942an. Bi familia ginen hala ere, bi Muñoa Ganuza, aita eta osaba bi ahizparekin ezkondu baitziren. Pauen izan ginen gerra bukatu arte. Orduan, berriz ere Donibanera egin genuen. Gure etxean konbentzituta zeuden aliatuek Mundu Gerra irabazi eta gero, Francok ere laster alde egin beharko zuela, nazi eta faxistek jarri baitzuten boterean. Bitartean, gu, anai-arrebok, Donibanen ikasten hasi ginen, ustez aldi labur bateko kontua izango zela. Nik, esaterako, etxean jardun nuen ikasten, hemengo andereño batekin: Julia Esnal zuen izena. Etxe eder batean bizi ginen, ondo ginen...

Francori agintea kenduko ziotela pentsatuz joan zitzaizkion jendeari urteak bata bestearen ondotik.

1952an bertan aita garbi ikusi zuen Franco puska baterako zegoela. Bitartean, bizi egin behar, seme-alabak ziren lehenengo gauza, gure ikasketak. Ordurako, aita txok ideia bat izan zuen: aitonak Bidanian egin zuena –portzelana fabrika, alegia–, Hendaian egitea pentsatu zuen, fabrika bat sortzea errefuxiatuei eta Irungo jendeari lana emateko. Eta egin zuen, 1950ean: Elkar zuen izena. Fabrika handi bat, berrehun-hirurehun langilerentzat. Garai hartako-edo, Francok kendutakoa berreskuratua zuten, eta artean Argentinan hainbat lur-hektarea eta ondasun

zituzten. Baina, orduan, Peron heldu zen Argentinan boterera, eta konfiskatu zizkien ondasun guztiak gure etxeko eta senideei. Horrekin bateratsu, hemen, Hendaiaiko fabrikak hondoa jo zuen.

Hori ere bai? Kito Argentina, kito Hendaiaiko fabrika...

Baliteke gure etxekoek eskarmentu handirik ez izatea industrian, eta, denak har, eskarmenturik ez Frantzian. Ezin izan zioten fabrikari eutsi: diru-iturri guztiak moztu zizkieten, diru-bermeak galdu zituzten –beren etxe eta gainerakoak–, pikutara Hendaiaiko fabrika, eta pikutara Argentinako ondasunak, Peronen eskuetan gelditu baitziren. Aitatxo ezer ere gabe gelditu zen. Elkar 1950ean inauguratu zen, eta 1957an jada ez zegoen fabrikarik.

Ezer gabe gelditu zineten?

Ezer ere gabe. Gurasoen kezkarik handiena beti da seme-alabak aurrera ateratzea, baina egoera hartan guretzat ez zen erraza. Hala ere, esan dudanez, gure familiak gerra aurretik apaiz eta kongregazio guztiekin harremanak izanak zituen, eta ondorioz, nire anaiak Paris ondoko jesuiten ikastetxe batean amaitu ahal izan zituen ikasketak: hango ingeniari-tza eskolarik handienez sartu zen, Eskola Politeknikoan, Napoleonek sortutakoan. Nik Donibaneko Saint-Marie eta Baionako Saint-Bernard ikastetxeetan egin nituen ikasketak. Saint-Bernarden, barnetegian, baina ordaindu gabe.

Zer esan nahi duzu?

Gerra aurretik, aitona Juanek La Sallekoekin batera egin zuen Los Angeles ikastetxea Donostian, eta gure familia lasalletarrekin harremanetan jarri eta, Baionan Saint-Bernard ikastetxea zeukatenez, haraxe joan nintzen, hutsean. Gero, nik ere ingeniari-tza egin nuen, baina Grenoblen, eta Parisen hasi nintzen lanean 1965ean, eta hantxe ezagutu nuen emaztea, Brigitte. 1971n ezkondu ginen, aitatxo hil zen urte berean. Aitatxo San Sebastian egunean hil zen, eta gu maiatzean ezkondu ginen. Parisen egin nuen lan, harik eta 1974an, Madrilera joan ginen arte.

1983an etxera itzuli zinen, ezagutzen dizugun etaparik ezagunena hasi zenuen...

Hiru aro bereizten ditut etorrera horretan. Lehenengoa, Euskal Herrira etortzea. 3 eta 11 urte arteko lau seme-alabekin etorri ginen. Uztailaren bukaeran jakin nuen honantz etorriko ginela, eta lehenengo gauza izan zen haurrak eskolatzera. Ikastolaren batean saiatu ginen, baina seme-alabek ez zekiten euskaraz eta ez genuen lortu. Lehengusuekin hitz egin, eta zenbait ikastetxe aholkatu zizkiguten. Joan ginen haietako batera, erakutsi zizkiguten instalazioak, ikasleen emaitzak, eta hau eta hura. Zoragarria. Hitz ederrak nahi beste. Horretan, galdera egin nion ikastetxeko berri ematen ari zitzaigunari: “Arazo bat dugu: gure seme-alabek ez dakite euskaraz. Ni beti batetik bestera

EUSKO IKASKUNTZA

“Eusko Ikaskuntza Euskadiko faroa izan zen garai batean. Unibertsitaterik ez zegoen garaian –Deustukoa baizik ez–, hutsunea bete zuen. Euskal Herriko jende argi eta ikasienak Eusko Ikaskuntzara jotzen zuen bere lana osatzera. Bokazio horixe izan zuen hasieran Eusko Ikaskuntzak. 1932an ere, autonomia estatutua idatzi behar izan zenean, Eusko Ikaskuntzari eskatu zioten lan hori. Ni sartu nintzenean, bestelakoa zen egoera, bestelakoa garaia”.

AHAL DENEAN, AHAL DENA

“Ahal duzuna egiten duzu, eta egindakoa da egin nahi duzun horretara gehien gerturatzen dena. Inoiz ez duzu zeharo eta guztiz lortuko zuk nahiko zenukeen hori. Egia esateko, pozik ibili naiz, zortea izan dut bai Bruselako lanean eta bai hemengoan. Hamabost urte joan dira erretiroa hartu nuenetik, eta oraindik harremanak ditut zenbait lankiderekin”.

Azken hitza

MEMORIA

“Askori esan diet beren familiaren historia idatzi behar dutela. Ez, nahitaez, ezer publikatzeko, baina familiarentzat bai, behintzat. Azkenean, batari eta besteari hainbestetan esan ondoren, neu hasi nintzen geure familiaren historia idazten. Ez dut sekreturik idatzi, ez dut lan komertzialik idatzi ere. Gure familia nondik datorren, non bizi izan den idatzi dut, argazkiak bildu ditut... Baina oraindik ez diet seme-alabei erakutsi” gaude, gure loreetan sasi / Irrintzi, oihu, ele ta ulu, marmario ta garrasi. / Haize enbata, brisa galerna...”.

ibili naiz lanean, emaztea frantsesa dut, Borgoinakoa...". Eta berak: "Hori ez da arazoa, hemengo ikasleek euskara ikasten dute, baina juxtu-juxtukoa, zer edo zer jakiteko, besterik ez".

"Juxtu-juxtukoa, zer edo zer jakiteko"? Hori esan zizun?

Bai. Eta gehiago ere esan zidan: "Ikasleek urtero gauza bera ikasten dute, lasai, euskara ez dute oztopo izango". Nik, orduan: "Hortaz, batxilergoa bukatzean ez dira euskaraz hitz egiteko gai izango, ezta?". "Ez, bada!". "Ikaragarri estimatzen dizut horren argi eta garbi adieraztea, zeren gu Madriletik hona etorri gara gure seme-alabek euskaraz ondo ikas dezaten, euskaraz bizi daitezen". Harrituta gelditu zen. Gehiago ere esan nion: "Gure seme-alabek asteen lau zuluera-ordu izango balituzte, ikasketak bukatzean zuluera hitz egiteko gai izatea exijituko nizuke. Eskerrik asko, eta agur!". Halaxe izan zen.

Itzulerari buruz ari ginela, hiru aro bereizten dituzula esan duzu...

Lehena, esan dut, hona etortzea, seme-alabek euskaraz ikastea. Bigarrena, Eusko Jaurlaritzako lana, Lehendakariaren Kanpo Harremanetarako ordezkari. Ez nekien

zer egin ahalko nuen, baina banekien ahal nuen guztia egingo nuela. Gehiegi esatea da, baina nire herriaren alde zer edo zer egiten nuela sentitzen nuen. Lehena izan nintzen Europar Batasuneko erakunde batean euskaraz hitz egiten. Hamazortzi urte egon nintzen Jaurlaritzako lanean, gustura. Beti ez nengoen ados, baina zorakeria da pentsatzea ezer egiteko erabat ados egon behar duzula.

Hirugarren etapa Eusko Ikaskuntzako lehendakari izan zinen garaikoa dugu, ezta?

Bai, bada. Jubilatuta ni ordurako, bi lagun etorri zitzaizkidan, Eusko Ikaskuntzako lehendakaritza hartzeko eskatuz. "Ezin egokiagoa zara", esan zidaten, eta nik, orduan: "Esan ezazue garbi: ez duzue beste inor, ezta? Kar, kar...". Ilusio handiak eta desilusio handiak izan nituen Eusko Ikaskuntzan. Ilusio handia nuen, gure aitona eta haren anaiak sortutako erakundea zelako. Lehendakaritza eskaini zidatenean, Eusko Ikaskuntza errealitate bat zen, baina baita mito bat ere! Ilusio handiz sartu nintzen Eusko Ikaskuntzan, momentu txar batean.

Zergatik zen momentu txarra?

2008a zelako, krisi ekonomikoa etorri zen garaia. Eusko Ikaskuntza ikaragarri hazi zen aurreko lau urtean. Bateko *Euskomedia*, besteko fundazio... 60 langile zituen eta, bestalde, dirulaguntzei esker bizi zen. Ez zen posible. Krisia etorri zen, eta zer edo zer pentsatu beharra. Jabetu nintzen herria ez zegoea interesatua. Hainbat kidek, berriz, soldatapekoek batez ere, bazuten interesa: beren soldata, besteak beste. Erakundeei dagokienez, Espainiako gobernuarena zen dirulaguntza han-

diena! Jaurlaritzak eta hiru diputazioek ematen zutena baino handiagoa! Gogoeta sakona bultzatu nahi izan nuen, eta neure burua laguntzailez inguratu behar nuela pentsatu nuen. Eta, nire ustez, Euskal Herrian ziren lauzpabost pertsona argitsue- nez inguratu nintzen: Pako Garmendia, Juan Ramon Gebara, Josu Jon Imaz, Juanjo Alvarez eta Jose Luis de la Cuesta. Hilean behin biltzen ginen, zer egin pentsatzeko. Oso aberasgarria, ilusionagarria...

Zein ziren gogoeta sakon horren zioak?

Donostiako egoitzan 26 langile ziren. Nik, gogoeta bideratzeko, beste pertsona bat hartu nuen, emakumezkoa, balio handikoa. Baina gerra zikina sortu zen. Ez zioten bizitzen utzi. Minbizia etorri zitzaion. Eta, gero, bota egin ninduten ni. Lau urte egon behar nuen, baina hiru urte eta erdi egon nintzen: batzar nagusi bat egin zuten, eta bota egin ninduten. Gauzak polit esan nahi direnean ez da horrela esaten, baina gordin esaten dizut zuri hemen: bota egin ninduten. Pena handiena dut ezin izan genuela gogoeta hura egin. Eta, bestalde, emakume hari gure zuzendaritza batzordean egin ziotena barkaezina da. Ez dauka izenik. 2008an sartu zinen erakundean, sartu zintuzten, esan duzunez.

Euskal Herrian zazpi unibertsitate ere bagenituen ordurako! Orduan, zer lan egin genezakeen Eusko Ikaskuntzan, unibertsitateek egiten ez zutena? Jaurlaritzak ere hortxe zen, lanean. Guk zer egin behar genuen, aholkularitza eskaini besterik? Eusko Ikaskuntza estatu kontseilu bat izan zitekeen, euskal estatuaren kontseilua, jakintsuek hartu beharko zuketan parte kontseilu horretan, ez asko dakitenek, hala ere, autoritate moral eta soziala dutenek baizik, lanik ez egiteko.

Lanik ez egiteko? Zertarako, orduan?

Gehienik txosten motzak, eta sakonak, egiteko. Euskal Herriak zer bide hartu behar duen gogoetatu eta planak egin ahal izateko. Munduko lau ertzetan, Japonian, Txinan eta gainerako bazterretan, plan horiek gauzatzen nork lagundu dezakeen pentsatzeko eta estrategiak diseinatzeko... Eusko Ikaskuntzak ez zukeen aginduko herri honek zer egin behar duen, baina proposatu bai. Gaurko egunean Eusko Ikaskuntza ikusi eta galdera egiten diot neure buruari: "Non da Eusko Ikaskuntza?". Eta zuk, noiz entzun duzu azkena Eusko Ikaskuntzaren gainean hitz egiten? ●

**EZIAGO POLIGONOA, 21
HERNANI**

**info@talleresmitxelena.com
www.talleresmitxelena.com**